

„SOUVAJSZ JERUZSÁLEMBEN”

A Szentföld modern átértelmezései a magyar nyelvű neológ és cionista sajtóban a 20. század első felében

A magyarországi modernizáló zsidóság, a többi európai állam modernizáló zsidóságához hasonlóan, a 19. század végére integrálódott a modern állam felekezeti keretei közé. Ennek ellenére, modern eszmék jegyében átértelmezve ugyan, a szétszóratus (galut) közösségi emléke kiemelt szerepet játszott kollektív tudatukban. A Szentélyt és a Szentföld emlékét a vallási megalapozó emlékezet szövegei, az ezek emlékét újraértelmező reformok és a modern zsidó nemzeti mozgalom ideológiái egyaránt magukban hordozták. Ezzel együtt irányzatonként eltérő módon kialakították a – kortárs és az emlékezetben őrzött – Szentföldhöz való viszonyulás kánonjait is.¹ Tanulmányomban a cionista és neológ sajtótermékek körül megjelenő urbánus, modern szerkesztői és kiadói elitek Szentföldhöz, és szentföldi zárandokhelyekhez való viszonyulását vizsgálom a szentföldi utazásokról szóló cikkek és híradások tükrében.

Modernizáló zsidó irányzatok

Célszerűnek tűnik a 19–20. századi zsidó irányzatokat a tradicionalitáshoz való viszonyulás alapján megkülönböztetni.² Ezek alapján tradicionalitásra törekvő és tudatosan modernizáló közösségek vázolhatók fel. Ezekre azonban csak, a metszéspontok figyelembevételével, gyűjtőfogalmakként szabad tekinteni. A tudatosan modernizáló csoportok közé a vizsgált időszakban a német reformirányzatoktól a magyarországi neológián (kongresszusi irányzaton) át a század végén megjelenő zsidó nemzeti mozgalom, a cionizmus szekuláris és vallásos megnyilvánulási formáiig számos jelenség sorolható be. A tradicionalitásra törekvő közösségek palettáján a galíciai és északkelet-magyarországi chászid irányzatoktól a cseh-morva gyökerű pozsonyi orthodoxián át, a német neo-orthodox hatás alatt álló városi zsidóságig terjedő közösségek helyezhetők el. A tudatosan modernizáló csoport ugyanakkor a nemzeteszmehez való viszonyulás mentén tovább bontható. Míg a neológ irányzat az uralkodó nemzet nemzetképzőjéhez igazodott, addig a cionista mozgalom az állam iránti lojalitás megtartásával zsidó nemzetképzőt ápolta.³

¹ GLÄSSER-ZIMA 2012.

² GLÄSSER-ZIMA 2009. 335.

³ GLÄSSER-ZIMA 2009. 336.

Az urbanizálódás, az életmód általános átalakulása, a nemzedéki emlékezet és a csoport megalapozó emlékezete formálta azt az igényét, amely a szülők és nagyszülők rurális környezethez kötődő emlékeit fogalmazta újra a városi középírástokba emelkedett leszármazottak számára. Ez az újraalkotás több síkon zajlott – irodalmi, képzőművészeti és tudományos ismeretterjesztő igényekhez igazodva – a középosztály új társadalmi ethosza mentén. Ennek egyik vetülete volt a vallási hagyományban élő és a földrajzi-hatalmi tér realitásaként jelen lévő Szentföld. Arnold Eisen a nosztalgikus emlékezés igényét *modern zsidó micva*-nak („vallási parancsolatnak”) tekinti. Ennek során a korábbi vallási cselekedeteket a szekularizálódó életvitel közepette a Szentföld és a *tórai* idők utáni vágyódás váltotta fel.⁴ A magyar zsidó csoportstratégiák ennél természetesen árnyaltabb képet nyújtanak, mint ahogyan a mérsékelt reformnak számító neológia körében sem feltételezhető a vallási élet cselekedeteinek pusztán intellektuális tevékenységként megjelenő nosztalgiával történő helyettesítése.⁵

A sajtó a modernitás eszköze

A modernitás új fórumaként és eszközöként megjelenő sajtót a zsidó felvilágosodás képviselői nézeteik terjesztésére már jóval a szakadás (tajlung) előtt felhasználták, valamint vitái és szemléletformáló szerepe révén az orthodox-neológ elkülönüléshez is kész kulturális modelleket kínált fel. A Habsburg Birodalom nyugati tartományaiban a modernizálódó zsidóság fiatalabb generációi hamar bekapcsolódtak a német, majd egyéb nemzeti nyelvű újságírásba. A neoabszolutizmus éveit követően pedig – már a kiegyezés érvrendszerének kidolgozása során – a korábban csupán referáló sajtó Budapesten is „eszme-hirdetővé” vált.⁶ A tudatosan modernizáló zsidó irányzatok felekezeti sajtói ebben a társadalmi-kulturális közegben jöttek létre. Az intézményesülés idejének csoportstratégián belüli és stratégiaközi diskurzusait a magyar nyelvű budapesti izraelita felekezeti hetilapok fogalmazták meg, mind az integrálódó zsidóság, mind pedig a magyar társadalom felé. A PIH-hez közelálló, de ahhoz intézményesen nem kötődő, sőt vele szemben sokszor eltérő álláspontot képviselő *Egyenlőség* – Társadalmi hetilap (1882–1938) Bogdányi Mór (1854–1923), majd Szabolcsi Miksa (1857–1915), valamint fia, Szabolcsi Lajos (1890–1943) szerkesztésében képviselte a neológia véleményét. A modernitás szekularizáló, zsidó nemzeti megközelítését Magyarországon – a neológ és orthodox közösségek által egyaránt háttérbe szorított – cionista sajtó képviselte. Indulásának a Dömény Lajos (1880–1914) által szerkesztett budapesti *Zsidó Néplap* – Társadalmi és szépirodalmi hetilap (1904–1905) tekinthető. A Magyarországi Cionista Szervezet hivatalos lapját 1910-től eredezteti⁷, amelyet Bató Lajos, Beregi Benjámin, Hammerschlag Oszkár, Lukács

⁴ EISEN 1997. 1–20, 156–187; EISEN 1994. 1–21.

⁵ GLÄSSER-ZIMA 2012.

⁶ LIPTÁK 2002. 37–38.

⁷ 1910–1911 között Magyarországi Cionista Szervezet címmel jelent meg a lap.

Leo, Richtmann Mózes és Schönfeld József szerkesztett 1911-től *Zsidó Szemle* címmel. 1919-ben *Jövőnk* – Zsidó társadalmi hetilap néven, 1920 és 1938 között pedig ismét *Zsidó Szemle* – Zsidó hetilapként jelent meg. A vizsgált téma szempontjából az Egyenlőségből kiszakadt fiatal neológok Patai József által képviselt köréhez tartozó kulturcionista *Múlt és Jövő* – Irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai folyóirat (1911–1944) válik még fontossá. A berlini kulturcionista *Ost und West*⁸ magyarországi adaptációjaként felfogható *Múlt és Jövő* a hagyománytól eltávolodott zsidó intelligenciát kívánta visszatéríteni a judaizmushoz.

Az urbanizálódó zsidóság hírlapírói elitje a városi középosztály mintáihoz igazodott. A modern polgári utazási kedvnek elengedhetetlen háttére volt a fölös tőke, a szabadidő megléte és a felette való önálló rendelkezés, valamint az utazás iránti igény társadalmi elismertsége.⁹ Ezen a téren a polgárság számos tekintetben az arisztokrácia példáját követte, keretül pedig a Habsburg-dinasztia szokásai, törekvései és a közös birodalom biztosította lehetőségek szolgáltak, miközben tágabb közeget a 19. századi általános gazdasági fellendülés, a gyarmatbirodalmi törekvések és a nyugat-európai minták nyújtottak.

Neológ stratégia

A neológ polgárság a nyugati nagypolgárság mintáit követve alakította ki Szentföldhöz való saját viszonyulását. Számára a Szentföld egy már korábban is említett univerzális erkölcsi misszióba illeszkedett, amely a modern állam fogalmi keretében megrajzolt elveszett bibliai „államiság” hagyatékát a modern nyugati kultúráként felfogott univerzális emberiség jobbá tételére való alkalmasságban látta.

A nyugati szekularizálódó társadalom kialakította a vallási és kulturális célzatú, modern kényelmet sem mellőző polgári utazás igényét és kereteit. Az utazások során pedig alkalmi utazó közönségek jöttek létre.¹⁰ A modernizálódó Nyugat-Európa önképét egyrészt megalkotott „ellentétpárjai” formálták, amelyek más kontinenseken tett utazások során váltak egyértelművé, másrészt az antik örökség tudata alakította, amely az angol nemesi műveltség fontos elemét képező Grand Tourok hagyományához kötődött.¹¹

Neológ polgári utazás-szervezés és a középosztály Palesztina-szerveződése versengés volt a cionistákkal Palesztina ügyében. A neológ hírlapírói elit annak hangsúlyozására törekedett, hogy a Szentföldre menni nem nemzeti, hanem vallási, erkölcsi és polgári kötelesség. Ennek keretét a koloniális hatalmi kontextusban a modern utazási kultúra eszközeinek használatával megvalósuló nagypolgári társasutazás adta. A rajtuk való részvétel a polgári presztízs kinyilvánításának és a réteg-hovatartozás igazolásnak eszközévé vált.

⁸ BRENNER 2008. 14.

⁹ GYÖMREI 1934; GRANASZTÓI 2000 106–108.

¹⁰ PUSZTAI 2004. 67–80.

¹¹ ANTTONEN 2005. 28–29., GLÄSSER-ZIMA 2012.

„A Szentföldre való zarándoklást a zsidóság mindig a legnagyobb és legszentebb cselekedetek egyikének tekintette. Sokan vagyonukat és életüket tették kockára, hogy legalább egy pillanatra láthassák Izrael ősi földjét. [...] Ma már egy szentföldi utazás nem jár annyi viszontagsággal és kockázattal. A modern technika vívmányai megkönnyítették és nagyon megrövidítették az utat. A Magyar Utazási Vállalat 21 napra tervezi a szentföldi utazást és ennek az időnek csak kisebb részét foglalja el az út maga, úgy hogy bőven kijut a gazdag programra, amelybe majdnem minden érdekes pont fel van véve”.¹²
– hirdette az Egyenlőség társasutazási felhívása 1909-ben.

A szentföldi és földközi-tenger menti utazások szerves részét képezték a nyugat-európai önkép gyökereinek. A világlátott, művelt nagypolgári ideálhoz ugyanúgy hozzá tartoztak ezek az utazások, mint a felvilágosodás és a reneszánsz antikizáló ideáljaihoz, s a keresztény Európa gyökerei is ehhez a területhez nyúltak vissza. Ehhez a gondolati kerethez a bibliai múlt ápolása révén a vallási reformok felé hajló zsidó nagypolgárság is csatlakozni tudott.

„Évről évre ezrével nem tízezzel mennek keresztény zarándokok Palesztinába, hogy imádkozzanak a földön, mely a kereszténység bölcsője volt. A zsidóságnak a szent föld nemcsak vallásának szülőhelye, hanem a talaj is, melyből dicsősége kikelt, és ahol a legszebb virágát élte”.¹³

– emelte ki az Egyenlőség a tervezett társasutazás jelentőségét.

A neológ értelmezésben, szemben a cionista felfogással, a Szentföld nem a nemzeti múlt, hanem szakrális szimbólumok színhelye. A neológ elit attól tartott, hogy minden Palesztinával kapcsolatos tevékenységet a cionisták kisajátítanak maguknak, és az egész zsidóságra a hazafiatlanság vádja vetül, ezért Pro-Palesztina néven létrehoztak egy Szentföldhöz köthető, kizárólag vallási célokat szolgáló egyesületet.¹⁴

„A Szentföld nem a cionistaké. A Szentföld az egész zsidóságé, amelyhez vallásos lelkületünk egész melegével ragaszkodunk. Ezt a szent igazságot hirdetem mindig, ezt hirdetem ma is és nem tántorít meg engem ennek nyomatékos hirdetésében semmiféle támadás. [...] Mi Szentföldön nem erőszakosan magyarázott nemzeti és állami utópiák légvárát hajszoljuk, hanem a vallásosság, a vallásos jótékony-ság, a szent Tan házait akarjuk építeni. Minket Jeruzsálemhez nem a villannyal világított új nagy boulevardok, hanem a szent fal és a szent sírok vonzanak. [...] A most oly sokféleképpen hangoztatott „szentföldi

¹² *Egyenlőség* 1909. július 4. Melléklet 1. Szentföldi utazás.

¹³ *Egyenlőség* 1909. július 4. Melléklet 1. Szentföldi utazás.

¹⁴ Ettől eltérő módon értelmezi a Pro Palesztina szerepét Novák Attila. Szerinte az 1926-ban létrehozott Pro-Palesztina szövetség – miután cionisták is csatlakoztak hozzá – összekötőként szolgált a cionisták és a neológok között. Lásd Novák 2000. 16.

munka” jelszó ne tévesszen meg senkit. A magyar zsidó nem keres új hazát és nem alkot új nemzetet. Mi magyar zsidók magyarok vagyunk és mint ilyenek szent zsidó vallásunkból kifolyólag keressük és szeretjük lelkünkkel a Szentföldet. Semmi új alakulatra, semmi új szervezetre nincs szükség. A Pesti Izr. Hitközség kebelében működő „Palesztinbizottság” ezt a munkát is a vallásosság és a hithűség jegyében fogja végezni.”¹⁵

– hirdette meg a Pro-Palesztina szövetség programját az Egyenlőség hasábjain Lederer Sándor a Pesti Izraelita Hitközség elnöke.

A Pro-Palesztina szövetség is hamarosan elvesztette a neológ stratégiában betöltött szerepét, ezért a Pesti Izraelita Hitközség úgy döntött, hogy egy újabb Szentfölddel összefüggésbe hozható exkluzív neológ szervezetet hoz létre. Ennek a szervezetnek azonban nemcsak vallási, de humanitárius céljai is voltak. Támogatni szándékozták a Palesztinába kitelepülni kényszerülő zsidó tömegeket.

„Sajnos az a Palesztina-munka, ami eddig nálunk folyt nem tudta a kellő eredményt elérni, nem pedig azért, mert a Palesztina-munkára a politikai cionizmus nyomta rá a bélyegét és ez lehetetlenné tette, hogy a magyar zsidóság hivatalos vezetői ebben a munkában szívük szerint részt vehessenek.”¹⁶

– írta az Egyenlőség 1937-ben.

Az Egyenlőség gyakran számolt be a palesztinai telepek gazdasági, politikai nehézségeiről, és az új bevándorlók lehetetlen helyzetéről. A neológ lap ezeket a nehézségeket a cionista „utópisztikus” politika csődjeként mutatta be, amikor a gazdasági csődbe jutott Palesztina felsegélyezéséről írt: „...az ügyek vitelére az amerikai zsidóságnak lesz közvetlen beleszólása és az ország sorsát nem egyedül a cionisták fogják irányítani.” Írta az Egyenlőség 1927-ben.¹⁷

Cionista stratégia

A neológ stratégiával szemben a zsidó nemzeti mozgalom számára a Szentföld a modern nemzeti kereteket legitimáló átértelmezett vallási emlékezeti teréből a jelen valós földrajzi térré vált. A különböző zsidó nemzeti törekvések területi stratégiái között az újjáépítendő realitást vagy a jövőbe vetülő utópiát jelentette.

¹⁵ *Egyenlőség* 1926. május 15. 3. Dr. Lederer Sándor: a Pesti Izr. Hitközség elnöke: Pro Palesztina.

¹⁶ *Egyenlőség* 1937. január 21. 7. Palesztina. (Magyar Izraeliták Szentföldi és Egyéb Telepítéseket Támogató Egyesülete).

¹⁷ *Egyenlőség* 1927. március 12. 19. Magyari Bertalan az egyiptomi és palesztinai zsidókról.

„De éppen ez a kétezer éves gyász és siránkozás Tisa Beáv¹⁸ napján a mi legerősebb fegyverünk, mert ez az a történelmi kapcsolat, amely az egyetemes zsidóságot egybefűzi Erec Jiszrael emlékében [...] Cion gyermekei kétezer év után a gyász és siránkozás mellett munkához láttak, hogy a zsidó nép szenvedéseinek, gálutának, Cion elhagyatottságának végét vessenek.”¹⁹

– írta Schönfeld József a cionista mozgalom vezéralakja a *Zsidó Szemle* hasábjain 1930-ban.

A cionista diskurzusban a Szentföld a zsidó múltat, a nemzeti hőskort, illetve egyidejűleg a nemzeti újjászületést szimbolizálta. Az európai romantikus nemzeti mozgalmakhoz hasonlóan a cionisták is a mitikus múltban találták meg mozgalmuk legitimációját. A szentföldi utazások alkalmával ugyanakkor egyszerre lehetett megbizonyosodni a hősi múlttól és a dicsőséges újjászületésről. Azt az érzést erősítve mintha a zsidó történelem ott folytatódott volna, ahol 2000 évvel korábban megszakadt.

„És az ódon Jeruzsálemből, amely héber egyetemével, új hatalmas negyedeivel növekedik és újjászületik, átrándulunk a hegyi kolóniákra a tengerpartra. Tel-Avivba az új zsidó városba, amely csodaként nőtt ki a sivatag homokjából. És körülnézünk, köröskörül a Júdeai kolóniákra, Sárón völgyén, a kifejlődött Rotschild-telepeken és a zsidó élet sok feltámadó centrumában. És a történelmi nevezetességű tengerparton indulunk újra Hajfa felé, Elijáhu próféta legendás barlangjához és a Héber Technikum modern palotájához. Így váltakozik régi és új hangulat az egész út folyamán. A történelem bölcsőjének éneke és a zsidó feltámadás dala.”²⁰

– számolt be Schönfeld József palesztinai útjáról 1933-ban.

A cionisták felfogásában a judaizmus az egyetlen olyan jelentős, az európai kultúrára számottevő hatást gyakorló ókori civilizáció, amelynek organikus leszármazottai fennmaradtak. Szemben az antik római vagy görög civilizációval a zsidók képesek lehetnek arra, hogy helyreállítsák ókori nagyságukat. Míg a római vagy a görög nagyság romjain új világok jöttek létre új népekkel, addig a zsidók visszatérhetnek őseik földjére.

„Róma, Athén és Jeruzsálem, az ókor három kimagasló központjának életét láttam. Jártam mind a három város évezredes romjain és a világtörténelmi jelentőségű romok között új népek modern életét láttam. Erec Jiszrael és Jeruzsálem romjai fölött azonban a régi zsidó szellemet találtam megifjodva, szinte ott folytatódik a zsidó élet, ahol ezelőtt mintegy kétezer esztendővel megakadt és amikor az egész világon szinte megakadt az élet, amikor a gazdasági válság minden fejlődést

¹⁸ Áv hónap 9-e, a Szentély pusztulásának emléknapja.

¹⁹ *Zsidó Szemle* 1930. július 31. 1–2. Schönfeld József: *Zsidó Trianon*.

²⁰ *Zsidó Szemle* 1933. február 3. 6. Róma – Tel-Aviv: Jegyzetek a „Múlt és Jövő” és a „Zsidó Szemle” társasutazásához.

megakaszt, ott napról-napra, de mondhatjuk óráról-óra szinte szemünk láttára bontakozik ki újabb és újabb élet és a fejlődés beláthatatlan arányokban rajzolja eléink egy új világ keletkezését”.²¹
– írta a Zsidó Szemle 1933-ban.

A 20. század első felében a cionista ideológusok célként határozták meg, hogy a Szentföldről, a szentföldi tájról, a palesztinai zsidó telepkekről különleges képzetek rögzüljenek az európai zsidók tudatában. Minden „asszimilált” zsidó számára – a zsidó nemzeti stratégia szempontjából megfelelő módon – láthatóvá kívánták tenni Izrael Földjét. Problémát jelentett viszont, hogy a modern európai ember felfogásában a Szentföldről alkotott kép elválaszthatatlan volt a „koszos” Kelet képzetével. Ráadásul a cionizmus megjelenése előtt a közép- és nyugat-európai zsidók tudatában a zsidó bibliai otthon nem bírt patrióta vagy nacionalista értelemmel. Berkowitz szerint 1914-re a Szentfölddel kapcsolatban a cionizmus változást ért el a modernizáló európai zsidó tudatban.²² Egy olyan Palesztinát látattak, melyet a cionisták tesznek az európai ember számára élhetővé.

„Ott hol a Jordán kilép Genezareth tavából, hogy lejtős medrébe húzódva, délre a Holttenger felé siessen, mindkét parton egyszerre fogtak bele Erec Jisrael hazatért gyermekei, hogy kétezer év óta beteg anyaföldet gyógyítsák. Bekötözték a sebeket, kisimították a ráncokat, eltávolították a mérgező anyagokat, megtisztították a levegőt és most két virágzó zsidó kolónia emelkedik a régi pusztaság helyén, a Jordánon innen: Kinereth és túl a folyón: Daganja.”²³

Annak ellenére, hogy a cionisták tisztában voltak vele, hogy a Magyar Zsidók Pro Palesztina Egyesülete elsősorban azért jött létre, hogy a palesztinai telepítési munka támogatása ne legyen kizárólag a cionistákhoz köthető tevékenység, a Zsidó Szemle üdvözölte a szervezet létrejöttét. Álláspontjuk szerint bárki bármilyen szándékkal támogatja a palesztinai telepék életét, végső soron cionista érdekeket szolgál.

„Azok a régóta folyó bizalmas tárgyalások, amelyek a magyar zsidóság prominens egyéniségei között folytak abban a kérdésben, hogy milyen módon kapcsolódhatnak be a magyar zsidóság a cionizmustól függetlenül a palesztinai munkába, mint örömmel jelenthetjük, sok reménnyel kecsegtető eredményre vezettek. Szinte ugyanabban az időben, amikor – mint az lapunk más helyén olvasható – a németországi Pro Palesztina Bizottság megalakult, megalakult Budapesten a Magyar Zsidók Pro Palesztina Egyesülete.”²⁴
– írta a cionista Zsidó Szemle 1927 januárjában.

²¹ Zsidó Szemle 1933. április 28. 5–6. Dr. Schönföld József: A palesztinai utam.

²² BERKOWITZ 1996. 144.

²³ Múlt és Jövő 1925. január. 8–16. Patai József: Daganja Alefben, a Genezareth partján.

²⁴ Zsidó Szemle 1927. január 1. 3–4. Megalakult a Magyar Zsidók Pro Palesztina Egyesülete.

A cionista képzőművészet idealizált képet festett a szentföldi eljövendő zsidó életéről, ahol különböző zsidó irányzatok harmonikusan tudnak együtt élni. Palesztinát úgy festették le, hogy ezen a helyen a zsidók az élet minden területén hatalmi pozícióban vannak, vegyítve azzal a ténnyel, hogy ez a zsidók ősi földje, mely a szövetségen keresztül központja a zsidók kollektív lelkének.²⁵ A Múlt és Jövőben főleg ünnepek idején számos, cionista ihletésű Szentfölddel kapcsolatos képzőművészeti alkotás jelent meg.²⁶

*

A zsidó sajtóban közreadott híradások, beszámolók és útleírások olyan metanyelvként értelmezhetők, amelyek csak másodsorban szóltak a Szentföld realitásáról, mivel elsősorban az egyes stratégiák értékeinek kifejezésére, megerősítésére és terjesztésére szolgáltak. A híradások és útleírások a sajtó révén azok Szentföld-képét és világlátását is formálhatták, akiknek az alsó-középosztály soraiból nem nyílt lehetőségük költséges társasutazásokra. Az útleírások a polémiák a stratégiák közötti szemléletbeli és értékrendi összeütközések keretében is szolgáltak. Ezáltal egy változatos Szentföld-kép rajzolódik ki – a közvetlen vallási irodalmon túl – a kifejezetten vallási értelmezésektől a szekuláris modern nemzetállam víziójáig.²⁷

IRODALOM

ANTTONEN, Pertti J.

2005 *Tradition through Modernity*. Postmodernism and the National-State in Folklore Scholarship. Finnish Literature Society, Helsinki.

BERKOWITZ, Michael

1996 *Zionist culture and West European Jewry Before the First World War*. University of North Carolina Press, Chapel Hill and London.

BRENNER, David A.

2008 *German - Jewish Popular Culture Before the Holocaust*. Routledge Taylor & Francis Group, New York.

DON YEHIJA, Eliezer

1998 Zionism in Retrospective. *Modern Judaism*. 18.3. 1998. 267-276.

EISEN, Arnold M.

1994 Rethinking Jewish Modernity. *Jewish Social Studies*, New Series 1994/1. 1-21.

1997 *Rethinking Modern Judaism*. Ritual, Commandment, Community. The University of Chicago Press, Chicago & London.

²⁵ BERKOWITZ 1996.145.

²⁶ Pl. *Múlt és Jövő* 1912. január 113. Moshe Lilien: Zsidó szántó-vető; 1913. január 6. Moshe Lilien: Bölcstől a koporsóig; 1913. január 24. Moshe Lilien: Rachel sírja; 1914. szeptember-október 466. Roselli Matteo: Dávid diadalútja csata után; 1914. november 507. Moshe Lilien. Józua megállítja a napot.

²⁷ GLÄSSER-ZIMA 2012.

GLÄSSER Norbert – ZIMA András

- 2009 „A világosság örök forrása”. A hagyomány fogalma a zsidó felekezeti oktatás sajtóvitáiban. *Ethnographia* 2009 (4) 333–354.
2012 A sokarcú Cion felé. *Hacofe*. 3. Tematikus szám: MMXII Vol I. Nr. 1. <http://or-zse.hu/hacofe/vol3/Gleszer-Zima-Cion-ossz.pdf>

GRANASZTÓI Péter

- 2000 Munkaidő, szabadidő, szórakozás. A társadalmi idők átalakulása a 19. században és a 20. század első felében. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *A megfoghatatlan idő*. Tanulmányok. Tabula könyvek 2. Néprajzi Múzeum, Budapest. 106–108.

GYÖMREI Sándor

- 1934 *Az utazási kedv története*. Gergely R. Kiadása, Budapest.

LIPTÁK Dorottya

- 2002 *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Bécs–Budapest–Prága. L'Harmattan, Budapest.

NOVÁK Attila

- 2000 *Átmenetben*. A cionista mozgalom négy éve Magyarországon. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

ZIMA ANDRÁS

„SHOVUOS IN JERUSALEM”

Modern Reinterpretations of the Holy Land in the Neolog and Zionist Press in the First Half of the 20th Century

Modern Hungarian Jewry, similarly to modern European Jewry, integrated into the denominational framework of the modern state by the end of the 19th century. Nevertheless, the communal remembrance of the scattering ('galuth') played a significant role in their collective consciousness reinterpreted according to modern views.

In my study I have investigated the attitude of modern, urban editor and publisher elite to the Holy Land and to Holy Places in the Holy Land appearing around Zionist and neolog publications regarding articles and reports on journeys to the Holy Land.

As sources for my research I have chosen the neolog social weekly paper 'Egyenlőség' (Equality), which is close to but not institutionally attached to and in fact often representing different point of view as opposed to the Israelite Community of Pest; 'Zsidó Szemle' (Jewish Review) - the official journal of the Hungarian Zionist Organization and the cultural Zionist 'Múlt és Jövő' (Past and Future).